

Тіщенко В. В.

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
Національний університет “Одеська юридична академія”,
завідувач кафедри криміналістики*

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК НОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМОК У РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКИ

Ключові слова: *технологічний підхід, криміналістична технологія, системний підхід, діяльнісний підхід, функціональний підхід.*

Keywords: *technological approach, criminalistic technology, system approach, activity approach, functional approach.*

Виникнення технологічного підходу в криміналістиці обумовлено всім ходом її становлення і розвитку. Безперервний процес накопичення наукових знань, аналіз й узагальнення досвіду слідчої та експертної діяльності забезпечує появу нових наукових ідей, які доцільно було б упровадити в діяльність з розслідування злочинів. Підхід до розуміння тих чи інших положень, начебто традиційних для криміналістики, зазнає поступових змін, доповнюється, уточнюється та згодом приводиться у відповідність до рівня розвитку науки на певному її етапі.

Шлях становлення технологічної концепції в криміналістиці досить довготривалий, про що свідчить існування її засновників ще на ранніх етапах розвитку науки. Формування сучасного уявлення про криміналістичну технологію як новітній напрям наукових досліджень, разом з тим, засновується на масиві традиційних положень криміналістики. Так, розвиток концепції алгоритмізації та програмування, широке застосування моделювання в криміна-

лістиці стали поштовхом до появи технологічного підходу, що на сучасному етапі зазнає поступового поширення у всіх напрямках криміналістичних досліджень. Необхідно врахувати і якісні зміни в структурі злочинної діяльності, яка набуває ознак технологічності. Обумовлений потребами практики, технологічний підхід розвивався послідовно, зародившись в надрах наукової організації праці, праксеології алгоритмічних досліджень, у подальшому набув самостійного розвитку. Ранніми стадіями його зародження можна вважати поодинокі випадки вживання поняття “технологія” в криміналістичній науці, що згодом викликало значний науковий інтерес окремих дослідників [1, 18–24; 2, 9]. Активізувавши процес формування цілісного підходу, що полягає в принципово новому напрямі вирішення складних криміналістичних завдань, технологічний підхід у криміналістиці на даний час набуває особливого методологічного значення.

Разом з тим, технологічний підхід – це якісно нова форма наукового пізнання та функціонування складних систем – злочинної діяльності та діяльності з розслідування злочинів. Саме якісними перетвореннями їх структур на сучасному етапі зумовлена необхідність створення нового підходу щодо їх дослідження. Розвиток технологічної концепції зумовлений потребами практики та відповідає основним напрямам наукових досліджень у криміналістиці, досягнення яких покликані оптимізувати боротьбу із злочинністю [3, 103–119]. Спостерігається зворотний зв’язок науки та практики, що полягає в їх двосторонньому впливі та взаємному вдосконаленні.

Інформаційним відображенням зазначених тенденцій є процес постійного вдосконалення понятійно-категоріального апарату криміналістичної науки шляхом уточнення понятійної форми деяких категорій та появи нових понять. Проникненню терміну “технологія” в криміналістичну науку передувало початкове формування її понятійного змісту у виробничій сфері та подальше поширення щодо соціальних процесів у педагогіці, соціології, психології тощо. Зазначена тенденція є проявом загального закону інтеграції та диференціації наукових знань, що забезпечує постійний розвиток криміналістики та її поповнення новим знанням як відкритої системи, що активно розвивається.

Сучасний розвиток технологічного підходу в криміналістиці свідчить про особливу методологічну роль поняття “криміналістична технологія”, адже характерною рисою наукових категорій є виникнення на їх основі цілісного наукового підходу до пізнання дійсності [4, 108]. Дослідження технологічного підходу в криміналістиці спрямовано на визначення його сутності, а також теоретичного та практичного значення.

Розвиток технологічного підходу концепції в криміналістиці позначився на трактуванні її предмета окремими авторами. Зокрема, В. О. Образцовим криміналістика визначається як наука про закономірності збирання, перевірку і реалізацію доказової й іншої кримінально-релевантної інформації та розроблені на рівні пізнання таких закономірностей моделей пошукових і пізнавальних технологій та засобів виявлення і розкриття злочинів та вирішення інших завдань кримінального провадження [5, 9, 11; 6, 11].

Уявлення про предмет криміналістики формувалося поступово, відповідно до процесу розвитку самої науки, проте і до цього часу уточнюється. Разом із тим традиційним визначенням предмета криміналістики більшість авторів визнає формулювання Р. С. Белкіна як закономірностей механізму злочину, виникнення інформації про злочин та його учасників, збір, дослідження, оцінки і використання доказів та, заснованих на пізнанні цих закономірностей, спеціальних засобів і методів судового дослідження і запобігання злочинам [7, 112]. Автор визначив найбільш загальні сталі залежності, що відображають зміст основних елементів об'єкта криміналістики. Лаконічність визначення та його змістовність дають змогу найбільш повно дослідити не тільки об'єкт, але й визначити саме ті закономірності, які є предметом досліджень криміналістичної науки.

Разом з тим зазначені закономірності можуть включати і певні залежності, що реалізуються в їх межах, зокрема технологічні зв'язки між окремими злочинними діяннями та взаємообумовленість інформаційно-пізнавальних та організаційно-управлінських дій та процедур у діяльності з розслідування злочинів. На нашу думку, технологічні залежності полягають у об'єктивно обумовлених, найбільш суттєвих та стійких зв'язках, що виявляються

в процесі послідовного здійснення злочинної діяльності та визначають найбільш оптимальний порядок застосування техніко-криміналістичних засобів, послідовність вирішення тактичних завдань та стратегію розслідування окремих видів злочинів. Очевидно, що технологічний підхід набуває особливого значення та потребує більш поглибленого дослідження його функції в криміналістиці.

Методологічний арсенал наукових досліджень та практики розслідування злочинів є досить розгалуженим та включає комплекс методів, засобів, прийомів тощо. Попри численні дослідження як загальнотеоретичних, так і прикладних аспектів криміналістики, до цього часу не сформована чітка система підходів та методів наукових досліджень та практичної діяльності, відсутнє їх визначення та критерії розмежування, а іноді взагалі спостерігається їх ототожнення [8, 156]. Це може пояснюватися тим, що методологія наукового знання не зводиться до простої сукупності методів, а є загальною науковою орієнтацією, що включає керівні засади, принципи та основоположні ідеї щодо напрямів вирішення теоретичних та практичних завдань [7, 41–42; 9, 277]. А отже, методологія криміналістичної науки не може розглядатися виключно у вузькому розумінні та обмежуватись вичерпним переліком методів наукового пізнання та практичної діяльності, разом із тим уточнення сутності та розмежування потребують поняття “метод” та “підхід”, розуміння яких у криміналістичній літературі досить неоднозначне. Так, відомі спроби визначити їх сутність шляхом співвідношення із суміжними категоріями [10, 172–189; 11, 34–36].

Визначення підходу в криміналістиці пов’язується з його окремими різновидами, окреслюючи головним чином окремий напрям, певну площину розуміння досліджуваного об’єкта, яким, з одного боку, виступає злочинна діяльність, а з іншого – діяльність з розслідування злочинів. Двоєдиний об’єкт пізнання зумовлений наявністю двох супротивних систем, що, разом з тим, перебувають у безпосередньому зв’язку. Так, практика розслідування злочинів потребує її ефективного наукового забезпечення, що пов’язано з необхідністю дослідження закономірностей злочинної діяльності. Отже, у теорії криміналістичної науки розробляються методологічні підходи до дослідження не тільки діяльності з розслідування, але й

злочинної діяльності. Значну ефективність у криміналістичних дослідженнях підтвердили системний, функціональний та діяльнісний підходи. Кожен з них, досліджуючи різні аспекти об'єкта пізнання, спрямований на досягнення своїх цілей. Визначені напрями зумовлені тим, що об'єкти дослідження за своєю суттю є певними видами діяльності, з внутрішньою структурою та певною спрямованістю, характеризуються як системні утворення та мають специфічні функції протилежного спрямування – боротьби та протидії [12, 7]. Отже, предметом криміналістичних досліджень є закономірності злочинної діяльності, що дозволяє створити адекватну систему протистояння, яка потребує відповідного дослідження певних об'єктів з позицій системності, структурованості та функціональності.

Системний підхід посідає особливе місце в методологічному апараті криміналістики. Сформований на загальних теоретичних положеннях системного аналізу, він є універсальним засобом, базисом наукового пізнання в криміналістиці та покладається в основу побудови науки, адже системність є ключовою ознакою будь-якої галузі наукових знань і криміналістика не є винятком [12, 12; 14, 166–181; 15, 140–145]. Застосування системного підходу до дослідження злочинної та криміналістичної діяльності передбачає їх уявлення у вигляді цілісних систем, що мають внутрішні елементи, власну структуру та системні зв'язки. У рамках системних досліджень аналізу підлягають окремі аспекти, зокрема структурний та функціональний, що досліджують внутрішню побудову систем, їх функціонування та зовнішню взаємодію. Виокремлені в цілісні наукові підходи, вони функціонують все-таки в межах системних досліджень, а отже підпорядковані системному підходу.

Тенденція в розвитку нових напрямів, зокрема розробки технологічного підходу, зумовлена в першу чергу ускладненням структури тих форм діяльності, що є об'єктом дослідження криміналістичної науки. Розвиток технологічного підходу дозволить розглянути окремі види криміналістичної діяльності з позицій їх впорядкованого та послідовного запровадження. Так, А. В. Шмонін підкреслив виключну значимість технологічного підходу, що, на його думку, може стати новою парадигмою криміналістичної науки та вивести її з кризи [16, 363].

З'ясування сутності технологічного підходу потребує встановлення його закономірного зв'язку із загальними рисами пізнавального підходу, складність якого полягає в його “невизначеності та неоднозначності в логіко-методологічному плані, що пояснюється широтою підходу та фіксує лише певний напрям дослідження” [17, 148]. Особливістю пізнавального підходу є його загальна методологічна орієнтація, що скеровує процес дослідження, абстрагуючись від конкретних прийомів, методів та процедур. Так, характеризуючи методологічну природу системного підходу, Е. Г. Юдін зазначає, що “реальний розвиток системного підходу не призвів до його концептуалізації та конструювання у вигляді жорстко окресленого наукового напрямку, з чітко визначеною системою понять, процедур так методів дослідження. Відсутність у системному підході однозначно фіксованого формального апарату дослідження робить його методологічні функції менш окресленими, проте не менш значущими” [18, 48]. Вважаємо, що вказане положення певною мірою можливо віднести й до технологічного підходу в криміналістиці, що заснований на загальних закономірностях наукового пізнання.

Отже, *технологічний підхід у криміналістиці – це напрям дослідження закономірностей щодо реалізації комплексів взаємопов'язаних дій та процедур, що застосовуються в певній послідовності з метою досягнення необхідного результату в практиці злочинної, а також криміналістичної діяльності* [19, 9]. Таке розуміння технологічного підходу дає змогу визначити його змістовні ознаки, практичне призначення, а також основні сфери застосування відповідно до об'єктної сфери криміналістичних досліджень.

Технологічний підхід у криміналістиці призначений перш за все для дослідження складних процесів злочинної діяльності, а також стратегії діяльності з розслідування злочинів. Разом із тим, з позицій технологічного підходу можливо розглядати цілеспрямовані, послідовні процеси, що пов'язані із вирішенням окремих техніко-криміналістичних і тактичних завдань. Розробка технологічного підходу дозволяє розглянути різні процеси у слідчій та експертній діяльності з позиції ефективності та доцільності застосування програмування, а також послідовності їх запровадження.

Необхідним на шляху з'ясування суті технологічного підходу є визначення його місця в методологічному апараті криміналістичної науки. Адже використання технологічного підходу в криміналістичній науці не виключає існуючі підходи та наукові положення, що ефективно використовуються у практиці боротьби зі злочинністю, а передбачає їх ефективне застосування в певному взаємозв'язку. Зокрема, на нашу думку, технологічний підхід можливо розглядати як різновид діяльнісного підходу, що дозволяє більш продуктивно здійснювати криміналістичний аналіз механізму злочину, а також використовувати відповідні можливості з оптимізації і програмування (алгоритмізації) розслідування.

Діяльнісний підхід є одним з основоположних елементів методологічного арсеналу криміналістичної науки, що найбільш чітко відображає її об'єктну сферу та заснований на дослідженні механізму взаємодії осіб у соціальній сфері з матеріальним світом [21, 20]. Діяльнісний підхід полягає в основі дослідження предметно-об'єктивної сфери криміналістики та дозволяє проаналізувати зв'язки між окремими фактами та явищами, простежити закономірності злочинної діяльності так діяльності з розслідування злочинів.

В основі діяльності, як форми активності суб'єкта, покладається послідовний процес цілеспрямованого перетворення вихідної ситуації, що перебуває в безпосередньому зв'язку з її кінцевим результатом. Система діяльності є динамічною та становить процес поступової, поетапної зміни її стану [20, 11].

Структура діяльності представлена трьома складовими: суб'єкт діяльності, об'єкт діяльності та взаємозв'язок між ними. Разом із тим на сучасному етапі вже недостатнім є вивчення взаємозв'язків суб'єкта діяльності та об'єкта пізнання, визнання кінцевої мети, а також дій та прийомів діяльності. Розвиток діяльнісної концепції в криміналістиці потребує поєднання певних підходів та їх комплексної реалізації. Так, у криміналістиці знаходять своє застосування системно-діяльнісний, системно-структурний, структурно-функціональний підходи, що досліджують окремі аспекти злочинної та криміналістичної діяльності та їх спільні реалізації, що можуть бути об'єднані в комплексний підхід [12, 7]. Технологічний підхід засто-

совується в дослідженні послідовних процесів щодо реалізації комплексу окремих дій у системі злочинної та криміналістичної діяльності. Так, слід зазначити, що дослідження закономірностей щодо реалізації комплексів взаємопов'язаних дій та процедур є окремим напрямом наукового пізнання. Поступовий розвиток уявлень про технологічну сторону злочинної та криміналістичної діяльності з початкових форм їх виникнення, зумовив послідовне формування цілісного підходу, що в криміналістичній науці визначений як технологічний.

Вважаємо, що представлене розуміння технологічного підходу дозволяє не протиставляти криміналістичну тактику і технологію або криміналістичну методику і технологію, а виділяти у відповідних випадках технологічні аспекти у зазначених розділах криміналістики. Крім того, вбачається можливим застосувати технологічний підхід у побудові окремих методик розслідування [23, 111], так і розробці тактичних операцій [24, 102–108].

Попри визнане теоретичне та практичне значення технологічного підходу, необхідно уникати його перебільшення та визначення як універсального засобу вирішення криміналістичних завдань. Так, надмірне захоплення технологічним підходом у системі криміналістичних досліджень спричиняє, за влучним висловом Б.В. Щура, його гіперболізацію [25, 163]. Дійсно, перспективний напрям наукових досліджень необхідно розцінювати не як данину модній нині тенденції невиправданого розширення методологічного апарату криміналістичної науки шляхом запровадження “нових” методологічних підходів, а як практичну необхідність розробки дієвого інструменту щодо ефективного вирішення криміналістичних завдань.

Список використаних джерел

1. **Тіщенко В. В.** Криміналістичні технології в теорії та практиці розслідування / В. В. Тіщенко // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук, пр. – О.: Фенікс, 2008. – Вип. 44. – С. 18–24.
2. **Криміналістика** / под ред. В. А. Образцова. – М.: Юристь, 1995. – 592 с.
3. **Іщенко А. В.** Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень / За ред. І. П. Красюка. – К., 2003. – 359 с.

4. Семенюк Э. П. Общенаучные категории и подходы к познанию (философский анализ) / Э. П. Семенюк. – Л.: Вища шк., 1978. – 176 с.
5. Образцов В. А. Криминалістика: моделі средств и технологий раскрытия преступлений: Курс криминалістики / В. А. Образцов. – М.: ИМПЭ-ПАВЛИШ, 2004. – 400 с.
6. Криминалістика / под ред. В. А. Образцова. – М.: Юристь, 1997. – 744 с.
7. Белкин Р. С. Курс криминалістики, В 3 т. Т. 1: Общая теория криминалістики / Р. С. Белкин. – М., 1997, – 408с.
8. Чельшева О. В. Гносеологические основы криминалістики (теоретико-прикладное исследование): монография / О. В. Бельшева, – СПб., 2003. – 225 с.
9. Андреев И. Д. Проблемы логики и методологии познания / И. Д. Андреев, – М., 1972. – 320 с.
10. Кузьмин С. В. Методология, метод, теория с позиции криминалістики / С. В. Кузьмин // Правоведение, – 2001. – № 2. – С. 172-189.
11. Подольный Н. А. Метод в криминалістике и его значение для практики расследования преступлений / Н. А. Подольный, Ю. В. Шляпников // Следователь. – 2005. – № 12. – С. 34–36.
12. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів / В. В. Тищенко. – О.: Фенікс, 2007. – 260 с.
13. Головин А. Ю. Криминалістическая систематика / А. Ю. Головин. – М.: ЛексЭст, 2002. – 305 с.
14. Белкин Р. С. Криминалістика. Общетеоретические проблемы / Р. С. Белкин, А. И. Винберг. – М.: Юрид. лит., 1973, – 264 с.
15. Колдин В. Я. Реализация принципов системно-деятельностного подхода в системе криминалістики / В. Я. Колдин, О. А. Крестовников // Проблемы программирования, организации и информационного обеспечения предварительного следствия: межвуз. науч. сб., – Уфа: Изд-во Башкир. гос. ун-та, 1989. – С. 140–145.
16. Шмонин А. В. Методология криминалістической методики: монография / А. В. Шмонин. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 416 с.
17. Готт В. С. Категории современной науки (становление и развитие) / В. С. Готт, Э. П. Семенюк, А. Д. Урсул. – М.: Мысль, 1984. – 268 с.
18. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности (методологические проблемы современной науки) / Э. Г. Юдин. – М.: Наука, 1978. – 391 с.
19. Барцицька А. А. Криміналістичні технології: сутність та місце в системі криміналістичної науки: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А. А. Барцицька. – О., 2011. – 19 с.
20. Самыгин Л. Д. Расследование преступлений как система деятельности / Л. Д. Самыгин. – М., 1989. – 180 с.
21. Яблоков Н. П. Криминалістика: природа и система / Н. П. Яблоков, А. Ю. Головин. – М.: Юристь, 2005. – 174 с.
22. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції / В. А. Журавель. – Х.: Апостіль, 2012. – 304 с.

23. **Шевчук В. М.** Роль технологічного підходу для побудови тактичних операцій / В. М. Шевчук // Митна справа. – 2012. – № 5 (83). – Ч. 2. – Кн. 1. – с. 102–108.
24. **Щур Б. В.** Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія / Б. В. Щур. – Х.: Харків юрид., 2010. – 320 с.

Анотація

Дослідження спрямоване на визначення сутності технологічного підходу, а також його теоретичне та практичне значення. З позицій технологічного підходу визначено напрямок дослідження об'єкта криміналістики як якісно нової форми наукового пізнання та функціонування складних систем – злочинної діяльності та діяльності з розслідування злочинів. Також обґрунтовано історичну обумовленість технологічного підходу в криміналістиці, виникнення якого відповідає загальним законам та пріоритетним напрямкам розвитку науки.

Annotation

Research is directed on definition of essence of a technological approach, and also its theoretical and practical value. From positions of a technological approach the direction of research of object of criminalistics as qualitatively new form of scientific knowledge and functioning of difficult systems – criminal activity and activities for investigation of crimes is defined. It is proved historical conditionality of a technological approach in the criminalistics which emergence corresponds to the general laws and the priority directions of development of a science.